

Ahmed b. Hanbel'in Cerh ve Ta'dile Dair Bazı Yaklaşımları

Ahmed b. Hanbal's Some Approaches About Jarh and Tadil

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇİMEN

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Assistant Professor, Kırklareli University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Kırklareli, Turkey.

fatihcimen@klu.edu.tr

 0000-0002-6098-3374

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

29 Aralık / December 2020

08 Mart / March 2021

17 March / March 2021

Atıf Bilgisi / Cite as:

Çimen, Fatih. "Ahmed b. Hanbel'in Cerh ve Ta'dile Dair Bazı Yaklaşımları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Mart 2021), 411-430 <http://doi.org/1051702/esoguifd.849301>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon alınmadığı yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Ahmed b. Hanbel'in Cerh ve Ta'dîle Dair Bazı Yaklaşımları

Öz ► Hadis ilminde rivayetlerin sıhhat durumlarının tespiti, genellikle râvilerin rivayet konusundaki yetkinlikleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bağlamda râviler hakkındaki cerh ve ta'dîl bilgileri, hadislerin sıhhatini tespitinde büyük öneme sahiptir. İlk dönem münekkitlerinden Ahmed b. Hanbel'in, râvilerle ilgili fisk, yalancılık veya sıkaya muhalefet ve hafıza bozukluğu gibi ortak zeminde kabul edilen hususlar dışındaki değerlendirmelerinde sergilediği bazı yaklaşımlarının konu edildiği bu makalede, râvilerden hadis kabulü noktasında münekkitlerin mezkûr durumlar dışında başka faktörlerden de etkilenip etkilenmediği, etkilendiyse bunların neler olduğunun tespiti amaçlanmaktadır. Bunun gerçekleşmesi noktasında Ahmed b. Hanbel'in râvilerle ilgili değerlendirmeleri diğer münekkitlerin de cerh ve ta'dîlleri ile birlikte ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışma ile cerh ta'dîl değerlendirmelerinin âlimler tarafından tetkik edilmeden kabul edilip edilmediği sorgulanacak ve âlimler tarafından genel kabul gören görüş bağlamında Ahmed b. Hanbel'in cerh ve ta'dîle mutedil olduğu kanaatini de bir bakıma sağlama imkânı elde edilecektir. Münekkitlerin adalet ve zabt vasfını zedeleyen bilindik hususlardan ayrı olarak yaptıkları değerlendirmelerdeki sergiledikleri yaklaşımların tespiti, cerh ta'dîl bilgilerinin doğru değerlendirilmesi noktasında olumlu katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Râvi, Ahmed b. Hanbel, Cerh, Ta'dîl.

Ahmed b. Hanbal's Some Approaches About Jarh and Tadil

Abstract ► In the science of hadith, the determination of the health status of the narrations is generally based on the competence of the narrators regarding the narration. In this context, information about hadith narrators and ta'dîl is of great importance in determining the soundness of hadiths. One of the first period critics, Ahmed b. In this article, which deals with some of Hanbal's evaluations about hadith reporters other than those that are accepted in common ground, such as fisc, lying or confrontation with trustworthy people and memory impairment, whether the critics are also affected by other factors other than those described in terms of hadith acceptance from hadith reporters. It is aimed to determine what happened. At the point of realization of this Ahmed b. Hanbal's evaluations of hadith narrators were discussed together with other critics' jarh and tadil. In addition, with this study, it will be questioned whether the jarh ta'dîl evaluations are accepted by the scholars without being examined, and in the context of the generally accepted opinion by the scholars, Ahmed b. It will also be possible to provide the opinion that Hanbal is moderate in terms of surgery and ta cerdil. The determination of the approaches of the critics in their evaluations, apart from the known issues that harm the quality of justice and protection, will make a positive contribution to the correct evaluation of jarh tadil information.

Keywords: Hadith, Narrator. Ahmed b. Hanbal, Jarh, Tadil.

Giriş

Toplumsal ve insani dinamiklerle tabii olarak dünyanın birçok noktasına yayılan hadislerin, tarihi süreç içerisinde karşılaştığı râvi ve metin açısından güvenilirlik problemini çözme noktasında, sünnetin kayıt altına alınması dışında geliştirilen en etkili ve kalıcı önlem, cerh ta'dîl ilmi olmuştur.

Ahmed b. Hanbel, İslâm tarihi açısından oldukça sıkıntılı bir sürecin adı olan “mihne” dönemine şahitlik etmiş ve bu dönemin ağır baskılarını bizzat yaşamış, yöneticilerin zorlamalarına rağmen

Kur'ân'ın mahlûk olmadığını ısrarla ve açıktan savunan az sayıda isimden biri olmuştur.¹ O, hadis ilminde olduğu kadar râvilerin cerh ta'dîl durumları hakkında da hem kendi döneminde hem de sonraki dönemde güvenilir bir danışman mesabesinde. Nitekim cerh ta'dîl eserleri tetkik edildiğinde kendisinden yapılan nakillerin oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Muhaddisler, hadislerin sıhhatini tespit etme konusunda en önemli unsur olarak râvileri esas aldıkları için, mesailerini de bu alana teksif etmişlerdir. Dolayısıyla onların hadisler karşısındaki ilk faaliyetleri, râvilerin adalet ve zapt yönünden güvenilirliklerini araştırmak ve bu noktada tespitlerde bulunmak olmuştur. Hadis ilminin önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de kendi dönemindeki diğer muhaddisler gibi hadis rivayetiyle meşgul olan râvilerin durumlarını incelemiş, gerek nakil veya bizzat hocaları vasıtasıyla gerek müşahede yoluyla birçok râviyle ilgili tecrübe ve değerlendirmelerini açıkladığı *el-İlel ve marifetü'r-ricâl* adlı eserini telif etmiştir.²

Günümüzde hadislerin sened açısından sıhhat durumlarını tespit edebilmek için münekkitlerin râvi değerlendirmeleri esas alınmaktadır. Bu bağlamda onların râvilerin durumlarına dair yaptıkları açıklamaların önemi izahtan vabestedir. Bunun kadar önemli olan bir diğer husus, münekkitlerin cerh ta'dîl konusundaki kendilerine has yaklaşım tarzlarının bilinmesidir. Dolayısıyla cerh tadilde söz sahibi olan isimlerin başında gelen Ahmed b. Hanbel'in, râvilerin tenkidi konusunda sergilediği yaklaşımların tespiti, onun râviler hakkında kullandığı cerh tadil ifadelerinin ve ıstılahlarının doğru anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Bu konuda gerek İslâm dünyasında gerekse Türkiye'de önemli çalışmalar yapılmıştır. Ebu'l-Muâtî ve arkadaşları Ahmed b. Hanbel'in râviler ve hadislerin illetleri hakkındaki görüşlerini bir eserde toplamış, Ebû Bekir b. Tayyib de Ahmed b. Hanbel'in ta'lîldeki metodunu ve bunun cerh ta'dîle etkisini konu edinen bir doktora tezi hazırlamıştır. Abdullah Çelik'in de Ahmed b. Hanbel'in *el-İlel*'inin ricâl ilmindeki yerine dair makalesi bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed Sadık Özbek'in, *Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları* adıyla yüksek lisans tezi vardır.³ Bizim bu çalışmadaki amacımız, Ahmed b. Hanbel'in, râvilerden hadis alırken, adalet ve zabt vasfını zedeleyen bilindik hususların dışında ne gibi durumları dikkate aldığını tespit edebilmek

¹ Hayrettin, Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/26-28; M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/82-87.

² Eser hakkında bilgi için bk. Abdullah Çelik, "Ahmed b. Hanbel ve Kitâbü'l-İlel ve Marifetü'r-Ricâl'inin İlel İlmindeki Yeri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Haziran 2017), 89-108.

³ Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vd., *Mevsûa akvâli'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadis ve ilelih* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997); Hâlid er-Ribât, Seyyid İzzet, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed* (Kuveyt: Dâru'l-Felâh, 1430/2009); Abdullah Çelik, "Ahmed b. Hanbel ve Kitâbü'l-İlel ve Marifetü'r-Ricâl'inin İlel İlmindeki Yeri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9 (Haziran 2017), 89-108; Ebû Bekir b. Tayyib, *Menhecü'l-İmam Ahmed fi't-ta'lîl ve eseruhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005); Muhammed Sadık Özbek, *Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

ve bunları diğer münekkitlerin değerlendirmeleriyle birlikte ele alarak, onun rical değerlendirmeleri karşısında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair fikir oluşturmaktır. Zira bu durumların tespiti, özellikle tartışmaların daha fazla olduğu cerh konusunda doğru tercihlerin yapılmasına olumlu katkı sağlayacaktır.

1. Ahmed b. Hanbel'in Râvilerin Cerh ve Ta'dîline Dair Genel Yaklaşımları

Ahmed b. Hanbel'in cerh ta'dîldeki genel yaklaşımı, *el-İlel* başta olmak üzere bazı ricâl eserlerindeki nakillerden hareketle şöyle açıklanabilir:

1.1. Cerh Ta'dîli Gıybet Olarak Değerlendirmemesi

Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*'inde birçok râvi hakkında lehte ve aleyhte tespitlerde bulunmaktadır. Ancak o, râviler hakkındaki bu açıklamalarını, dinde haram kılınan gıybet kapsamı içinde değerlendirmemektedir. Zira bu faaliyet şer'î bir maslahat için icra edilmektedir. Nitekim Muhammed b. Bündâr el-Cürçânî, "Filan zayıftır, filan yalancıdır" demenin kendisine ağır geldiğini söylediğinde Ahmed b. Hanbel, "Sen konuşmazsan, ben konuşmazsam cahiller hadislerin sahihini sakiminden nasıl ayırt edecek?" diyerek Resûl-i Ekrem'e nispet edilen hadislerin sıhhatini tespit faaliyeti esnasında yapılacak râvi değerlendirmelerinin, gıybet kapsamına girmediğine dikkat çekmektedir.⁴ Konuyla ilgili bir diğer haberde ise Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının "Filan zayıf, filan sikadır" şeklindeki konuşmaları karşısında Ebû Tûrâb en-Nahşî'nin (ö. 245/860), bunların gıybet olduğunu ve kaçınması gerektiğini söylediğinde Ahmed b. Hanbel'in: "Vay sana! Bu bir nasihattir. Gıybet değildir" diyerek serzenişte bulunduğunu nakletmektedir.⁵ Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel de cerh ta'dîl faaliyetini, diğer bazı münekkitler gibi gıybet olarak değil, dîni maslahat kapsamında değerlendirmektedir.⁶

1.2. Delil ve Araştırmaya Dayanarak Cerh Ta'dîlde Bulunması

Ahmed b. Hanbel, râviler hakkında bilgi sahibi olmadığı veya o râvi ile ilgili bir tecrübesi bulunmadığı sürece değerlendirme yapmaktan kaçınmaktadır. Nitekim *el-İlel*'ine bakıldığında, haklarında bilgi sahibi olmadığını açıkça belirttiği râvi adedinin azımsanmayacak kadar fazla olduğu

⁴ Ebû Bekr Ahmed Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 46.

⁵ Bu ve benzeri misaller için bk. Zeynüddin Abdurrahman İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahim (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987), 1/350. Tirmizî bu hususta şöyle demektedir: "Muhaddisleri râvileri cerh etmeye sevk eden faktör, Müslümanlara hayırhâhlıktır. Şüphe yok ki onlar ta'n ve gıybet kastıyla cerh etmemişlerdir. Münekkidler cerh ettikleri kimselerin zafiyetlerini bildirip tanıtmak için böyle yapmışlardır. Cerh ta'dîl imamları bir takım dîni hassasiyetlerden dolayı bu râvilerin durumlarını açıklamak istemişlerdir." Bk. Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *el-İlelü's-sağîr*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/738-739.

⁶ Cerh ta'dîlin gıybet olup olmadığı yönündeki tartışmalar için bk. Kadir Gürler, "Cerhin Gıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004), 34-48.

görülmektedir.⁷ Mesela Rişdîn b. Sa'd'ın (ö. 188/803) hadis rivayetini soranlara, onun durumunu bilmediğini ifade etmektedir.⁸ Yine Ebû Hamza isimli râvi hakkında bilgi istendiğinde Ahmed b. Hanbel, onun hakkında bilgisinin olmadığını açıkça belirtmektedir.⁹ Hatta kimi zaman, sika olarak bilinen bir râvi hakkında dahî, yaptığı bir araştırmadan sonra değerlendirmede bulunmaktadır. Nitekim sika olduğunu bildiği Velîd b. el-Kâsım el-Hemezânî'yi (ö. 203/818) komşusu olan Ya'lâ b. Ubeyd'den sorarak onun güvenilirliğini teyit etmiştir.¹⁰ Ahmed b. Hanbel bir defasında oğlu Abdullah'a, Üsâme b. Zeyd'in Nâfi'den münker hadisler rivayet ettiğini söylediğinde, oğlu Abdullah hayretle Üsâme'nin hasenül-hadis olduğunu yani münker rivayetleri olmadığını söylemiş¹¹, Ahmed b. Hanbel de "eğer sen onun hadislerini araştırmış olsaydın münker rivayetlerini görürdün" şeklinde mukabele etmiştir.¹² Bu ve benzer misaller Ahmed b. Hanbel'in önceden araştırma yapmadan veya güvenilir bilgi sağlamadan râviler hakkında değerlendirme yapmaktan kaçındığını göstermektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, önceleri hadis almakta sakınca görmediği ve sika olarak kabul ettiği bir râvi ile ilgili cerhine dair bilgi elde etmesi durumunda, söz konusu râviyi çekinmeden taz'îf edebilmektedir. Kendisine Hakem b. Atıyye hakkında sual edildiğinde, onu önceleri sika bir râvi olarak gördüğünü ancak sonradan münker hadisler rivayet ettiğini öğrendikten sonra taz'îf ettiğini ifade etmektedir.¹³

1.3. Mutedil Olması

Münekkitler, cerh ta'dîl konusunda sergiledikleri yaklaşımlara göre âlimler tarafından müteşeddî, mütesâhil ve mutedil şeklinde üçlü taksime tabi tutulmuştur. Ahmed b. Hanbel, bu taksim içerisinde Buhârî (ö. 256/870), Ebû Zür'a (ö. 264/878) ve İbn Adî (ö. 365/976) ile birlikte mutedil sınıfında zikredilmektedir. Bununla birlikte her tabakadaki isimleri kendi aralarında da bu üçlü taksime tabi tutmak mümkündür. Mesela Şube (ö. 160/776) Sevrî'den (ö. 161/778), Yahya el-Kattân (ö. 198/813) İbn Mehdî'den (ö. 198/813-14), Yahya b. Maîn (ö. 233/848), Ahmed b. Hanbel'den ve Ebû Hâtim (ö. 277/890)

⁷ Örnekler için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, thk. Vasıyyullah b. Muhammed (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1408/1988), 95, 103, 104, 112.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 102.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 87.

¹⁰ Ebû Ahmed el-Cürcânî, İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Yahya Muhtar (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1988), 7/ 82.

¹¹ Hasenü'l-hadîs terimi hicrî ikinci asırda sözlük anlamında kullanılmış, üçüncü asırda hadisi takviye amacıyla yazılan, kendisiyle ihticac edilmeyen râviler hakkında kullanılmıştır. Burada Ahmed b. Hanbel'in kullandığı "münker" ifadesinden hareketle sözlük anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz. Bk. Ahmet Yücel, *Hadis İstihlaklarının Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 144; Muhammed Halef Sellâme, *Lisânü'l-muhaddisîn yy.*, 2017, 3/173.

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'bnihi Abdullah*, thk. Vasıyyullah b. Muhammed (Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001), 2/ 24.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 103.

de Buhârî'den cerh ta'dîl konusunda daha katı bir yaklaşıma sahiptir.¹⁴

Âlimlerin ifadeleri ile birlikte aşağıda da açıklanacağı üzere, râvinin hatalı bir rivayette bulunması, propagandasını yapmadığı sürece bidat bir mezhebe mensubiyeti ve muhalif görüşlere sahip olması gibi durumları cerh için yeterli görmemesi, onun cerh ta'dîlde mutedil olduğunu gösteren örnekler olarak dikkat çekse de, bunlar Ahmed b. Hanbel'in cerh ta'dîl konusunda mutlak anlamda mutedil olduğunu göstermeye yeterli değildir. Nitekim Sehâvî'nin (ö. 902/1497) Yahya b. Maîn'i Ahmed b. Hanbel'den cerh konusunda daha müteşeddid görmesi,¹⁵ münekkitler için kullanılan müteşeddid, mütesâhil veya mutedil şeklindeki nitelemelerin genel geçer hükümler olmadığını göstermektedir. Bunun yanında Ahmed b. Hanbel, mihne olayında aktif görev alan ve âlimlere şiddetli baskı uygulayan İbn Duâd ile irtibatından dolayı Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49) ile yollarını ayırmış ve ondan bir daha hadis almamıştır. Ali b. el-Medîni'nin Kur'ân'ın mahlûk olduğunu iddia eden kişinin kâfir olacağını söylemesi de onun Ahmed b. Hanbel tarafından cerh edilmesine engel olamamıştır.¹⁶

Ayrıca ileride de görüleceği üzere mezhep konusunda aşırılığı ile bilinen ve âlimlerin geneli tarafından cerhe maruz kalan bazı râvilerden hadis almakta bir sakınca görmemesi, onun diğer münekkitlere nazaran mütesâhil olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in mutedil olmasını, bazı münekkitlere kıyasla değerlendirmek gerekmektedir. Zira Ahmed b. Hanbel, özellikle siyâsi açıdan çalkantılı bir dönemde yaşamıştır ve karşılaştığı bir takım olayların veya baskıların, râvileri değerlendirme noktasında kendisine olumlu veya olumsuz etkilerinin olması muhtemeldir.¹⁷ Özetle ifade etmek gerekirse Cezâirî'nin (1852-1920) de ifade ettiği gibi hiçbir münekkidin müteşeddid ve mutedil olarak nitelenmemesi söz konusu değildir.¹⁸

¹⁴ Bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehbî, *Zikru men yu'temedu kavluhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Erbe'u resâil fi 'ulûmi'l-hadîs'in içinde), (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1410/1990), 171, 172, 185; Şemsüddin Ebu'l-Hayr, Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-Şerhi Elfiyet'il-hadîs*, thk. Ali Hüseyin (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 4/359; a. mlf. *el-Mütekellimâne fi'r-ricâl*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1410/1990), 144; Tâhir b. Muhammed el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1430/2009), 282.

¹⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 4/359.

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'âfâu'l-kebîr*, thk. Emin Kal'aci (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984), 3/235; Ebu'l-Muâtî ve dğr., *Mevsûa akvâli'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadîs ve ilelih*, 3/47-48; Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, thk. es-Seyyid Mu'zam Hüseyin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1397/1977), 71; Ebû Sehl Muhammed b. Abdirrahman el-Miğrâvî, *Mevsûatü mevâkifi's-seleffi'l-akide ve'l-menheci ve't-terbiye* (Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.), 3/418.

¹⁷ Bk. Ataullah Şahyar, "Bid'at Ehinden Hadis Rivayeti Kapsamında Mihne Sürecinin Cerh ve Ta'dile Etkisi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24 (Aralık 2013), 29-57.

¹⁸ Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, 282.

1.4. Kendi İctihadını Esas Alması

Ahmed b. Hanbel, râviler hakkındaki değerlendirmelerinde ders aldığı hocalarından ve kendinden önceki münekkidlerin görüşlerinden istifade ettiği gibi yeri geldiğinde kendi içtihadını da esas alabilmektedir. Hatta âlimler tarafından cerh edilen kimi râvileri ta'dil etmek suretiyle kendinden önceki veya muasırı olduğu bazı münekkidlere muhalefet etmiş ve kendi tespitlerini dikkate almıştır. Onun kimi râvileri, hocalarının hadis aldığını bilmesine rağmen taz'if ettiği vakidir. Nitekim Yahya el-Kattân'ın hadis rivayet ettiği Mücâlid b. Saîd bunlardandır. Ahmed b. Hanbel, Mücâlid hakkında "leyse bi-şey" ifadesini kullanmakta, onun, hadisleri çokça ref ettiğini ve hadiste gevşek olduğunu söylemektedir.¹⁹ Yine Şube'nin kendisinden hadis rivayet ettiği Kays b. Rebi' hakkında da aynı ifadelerde bulunmaktadır.²⁰

Ahmed b. Hanbel'e İbn Aclân'ın durumu sorulduğunda sika olduğunu ifade ederek tevsik etmiştir. Ancak kendisine hocası Yahya el-Kattân'ın onu taz'if ettiği söylendiğinde, İbn Aclân'ın (ö. 148/765) Makbûrî'den (ö. 100/718-19) gelen bir hadisi yanlışlıkla Ebû Hüreyre'ye (r.a) nisbet ettiğini, bunun ise onu mutlak anlamda taz'if için yeterli olmadığını ifade etmektedir.²¹ Burada Ahmed b. Hanbel'in, hocası taz'if etse de İbn Aclân hakkında kendi tespitini esas aldığı görülmektedir.

Ahmed b. Hanbel'in kendi tespitleriyle müstakil değerlendirmelerde bulunması sadece münekkidlerin tevsik ettikleri râvilerde değil, cerh ettiklerinde de görülmektedir. Nitekim Hz. Ali (r.a) hakkında tenkid ifadeleri kullandığı için Yahya b. Maîn tarafından taz'if edilen Ebû Lebîd Lamâze isimli râvi, Ahmed b. Hanbel tarafından tevsik edilmiştir.²² Nasr b. Bâb Ebû Sehl de âlimlerin geneli tarafından cerh edilmesine rağmen Ahmed b. Hanbel tarafından tevsik edilen râvilerdendir. Söz konusu râvi, birçok âlim tarafından hadisi terk edilen bir kişidir. Buhârî onun yalancılıkla itham edildiğini, Yahya b. Maîn hadisinin bir şey ifade etmediğini, İbn Hibbân (ö. 354/965) ihticac edilemeyeceğini, Nesâî (ö. 303/915) ve Ebû Hâtim de sika olmadığını, hadisinin metruk olduğunu ve yazılmayacağını ifade etmektedirler.²³ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasına Nasr b. Bâb'ı sorduğunda "insanlar onu İbrâhin es-Sâiğ'den hadis aldığı için tenkit ediyorlar. Oysa bunda bir sakınca yoktur." şeklinde cevap almış, bu defa Abdullah'ın Ebû Hayseme'nin onun hakkında "kezzâb" dediğini hatırlatması üzerine de Nasr b. Bâb hakkında böyle bir şey söylemeye cesaret edemeyeceğini, ifade etmiştir.²⁴

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 61; Ebu'l-Haccâc Cemalüddin Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, thk. Beşar Avvâd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 27/221, 22.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 121.

²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 102.

²² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 24/251.

²³ Ebû Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952), 8/469; Ebu'l-Fadl el-Askalânî, İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1422/2002), 8/257.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'bnihi Abdullah*, 3/301; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8/257.

Münekkitlerce taz'îf edilmesine rağmen Ahmed b. Hanbel'in tevsik ettiği bir diğer râvi ise Âsım b. Suheyb el-Vâsıtî'dir. Yahya b. Maîn, Asım b. Suheyb'in zayıf olduğunu, Nesâî de metruk olduğunu ifade ederken, Buhârî onun hadislerinin bir şey ifade etmediğini söylemiştir. Dahası Yahya b. Maîn'in Âsım'ı "kezzâb" olarak cerh ettiği de nakledilmektedir.²⁵ Ahmed b. Hanbel ise âlimlerin bu cerhlerine rağmen Âsım b. Suheyb'ten hadis almakta, kendince bir sakınca görmemiştir.²⁶ Mervezî (ö. 292/905), Ahmed b. Hanbel'e Yahya b. Maîn'in "Dünyadaki bütün Âsımlar zayıftır" sözünü aktardığını, onun da "Ben Âsım'da hayırdan başka bir şey görmedim, Onun hadisleri sahihtir" şeklinde karşılık verdiğini ifade etmektedir.²⁷ Son bir isim daha zikretmek gerekirse Ukayl'i verebiliriz. Ahmed b. Hanbel bir defasında Yahya el-Kattân'ın yanında Ukayl tarikiyle bir hadis zikretmiş, Yahya el-Kattân da taz'îf eder bir şekilde "Ey Ebû Abdullah (Ahmed b. Hanbel)! Demek Ukayl ve İbrahim b. Sa'd öyle mi? Ukayl ve İbrahim b. Sa'd öyle mi?" şeklinde tepki göstermiştir. Ardından Ahmed b. Hanbel oğlu Abdullah'a, "Onları taz'îf etmekle ne kazanacak ki? Ukayl ve İbrahim b. Sa'd, Yahya b. Sa'd'ın haklarında tecrübesi bulunmayan sika râvilerdir" demiştir.²⁸ Onun bu yaklaşımları, râviler hakkında değerlendirmeler yaparken kendinden önceki âlimlerin tespitlerini dikkate almakla birlikte tecrübelerinden hareketle kendi görüşüyle de cerh ta'dilde bulunduğunu göstermektedir.

2. Râvilerin Cerhinde Dikkate Aldığı Hususlar

Ahmed b. Hanbel'in yalancılık, fisk, hafıza bozukluğu gibi bilindik hususların dışında râvilerin cerhi noktasında dikkate aldığı hususları maddeler halinde şöyle açıklayabiliriz:

2.1. Râvinin Devlet Kademesiyle İrtibatının Olması

Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*'deki ifadelerine bakılırsa bir râvinin devlet kademesiyle içli dışlı olmasını, sultanlarla çokça vakit geçirmesini ve iktidara yakın olmak için siyâsîleri takip etmesini, hadis almaya engel bir faktör olarak değerlendirmektedir. Nitekim oğlu Abdullah, Hafs el-Ferh'ı sorduğunda, sultanlarla çokça vakit geçirdiği için ondan hadis yazmadığını belirtmektedir.²⁹ Bu açıklama ilk bakışta Ahmed b. Hanbel'in bürokrasi ile sürekli iletişim halinde olan râvilerden hadis almadığını gösterse de, sadece bu bilgiden hareketle genelleme yapmak isabetli değildir. Nitekim söz konusu râvinin biyografisine bakıldığında onun farklı cerh durumlarının da olduğu görülmektedir. Hafs el-Ferh'ın hakkında Ebû Hâtim, "leyyinü'l-hadis", Nesâî, "leyse bi-sika" ifadesini kullanırken İbn Adî de onun rivayetlerinin çoğunun gayr-ı mahfuz olduğunu ve zayıf olduğundan endişe ettiğini ifade etmektedir.³⁰

²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâirarti'l-Meârif, 1326/1908), 5/50; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 3/135.

²⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 13/407.

²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/49.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'bnihî Abdullah*, 1/228.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 44.

³⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/560; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/45.

Burada Ahmed b. Hanbel'in soru karşısında ilgili râvinin olumsuz farklı vasıflarından hariç, sadece bu yönüne işaret etmesi de muhtemeldir.

Ahmed b. Hanbel, Ebûbekir b. Ayyâş isimli râvi hakkında, Yahya b. Saîd'in ondan hoşlanmadığını, kendisinin ne düşündüğü sorulunca da onun hazine işleriyle ilgilendiğini belirtmektedir.³¹ Ahmed b. Hanbel'in ifadelerinden onun da mezkûr râviyi ilgili durumundan dolayı tasvip etmediği anlaşılmaktadır. Ancak Ahmed b. Hanbel söz konusu râviyi "bazen hata yapsa da Kur'ân ve hayır ehlidir, sikadır." diyerek tevsîk etmektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in, galatının çok olmasına rağmen ondan hadis yazdığı ve yazdıkları içinde hata olmadığını ifade ettiği nakledilmektedir. Ebûbekir b. Ayyâş, Yahya b. Maîn, İbn Mübarek ve diğer bazı münekkitlerce de sika olarak değerlendirilmektedir.³² Burada Ahmed b. Hanbel'in Ebûbekir b. Ayyâş'ı tevsîk etmesi ve kendisinden hadis almasına rağmen olumsuz bir tavır sergilemesinde, onun devlet kademesinde hazine işleriyle ilgisinin etki etmesi muhtemeldir.

Ahmed b. Hanbel'e, İbn İshâk el-Hadramî'den hadis yazıp yazmadığı sorulduğunda, söz konusu râvinin sadûk bir râvi olmasına rağmen devlet kademesinde üst düzey görevlerde bulunan İbn Eksem (ö. 242/857) ile görüştüğünden dolayı hadis yazmadığını ifade etmektedir.³³ Ahmed b. Hanbel'in, devlet kademesiyle sıkça görüşen kimselerin, adaleti zedeleyecek birtakım davranışlara meyilli olabilecekleri ihtimalinden hareketle böyle bir yaklaşım ortaya koymuş olması mümkündür. Ancak İbn Eksem, Mihne dönemi sürecinde devlet kademesinde aktif rol almasına karşın, âlimlerce ehl-i sünnet'e mensup, Mutezile'ye karşı mücadele veren birisi olarak tanıtılmakta, hatta Ahmed b. Hanbel'in kendisinde herhangi bir bidat durum görülmediğini söylediği nakledilmektedir.³⁴ Bununla birlikte İbn Eksem'in başkalarından hadis alıp, kendi rivayetiymiş gibi naklettiğine, hadis hırsızlığı yaptığına dair tenkitler de bulunmaktadır. Yahya b. Maîn onun yalancı olduğunu ifade etmektedir.³⁵ Zehebî (ö. 748/1348) ise *Siyer*'inde İbn Eksem'in yalancı olmadığını, Ahmed b. Hanbel'in söz konusu iddiayı duyduğunda "Sübhânallah" diyerek karşılık verdiğini, Tirmizî (ö. 279/892) ve Ebû Hâtim'in, ayrıca Buhârî'nin de *Sahih*'inin dışında ondan hadis aldığını ifade etmektedir.³⁶ İbn Hacer de İbn Eksem'in hadis hırsız olduğuna dair tenkitlerin doğru olmadığını, böyle bir olayın vukuuna rastlanmadığını, Buhârî ve Tirmizî'nin ondan rivayette bulunduğunu ifade etmekte ve İbn Eksem'in fakih ve sadûk bir râvi olduğunu söylemektedir.³⁷ Bu açıklamalar müvacehesinde Ahmed b. Hanbel'in İbn Eksem ile görüşen

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 125.

³² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/442.

³³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 127-128.

³⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/282; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 31/209.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 31/210 vd.

³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006), 9/432-435.

³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11: 180 vd.; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhamed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1406/1986), 588.

bir râviden hadis almamasında, Mihne döneminin getirdiği baskıların bir sonucu olarak devlet kademesine olan mesafeli duruşunun etkili olması ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in râviler hakkındaki değerlendirmelerinde söz konusu etkinin dikkate alınması gerekmektedir.

İbn Eksem'in kendisi tarafından tevsik edilmesine rağmen sika olmasına rağmen, onunla görüşmelerde bulunan râvilerin Ahmed b. Hanbel tarafından cerh edilmesini, sadece İbn Eksem'in Mihne döneminde devlet kademesindeki aktif rolüne dayandırmak da doğru değildir. Zira bu gibi durumların başka örnekleri de mevcuttur. Şube b. Haccâc ve Katâde (ö. 117/735) gibi isimlerin kendisinden hadis aldığı Basra'lı Humeyd b. Hilâl'in biyografisine bakıldığında aynı durumla karşılaşılmaktadır. Humeyd, kendisinden kalabalıkların hadis aldığı bir râvidir, Yahya b. Maîn, Nesâî, Ebû Hâtim gibi âlimlerce de tevsik edilmektedir ancak devlet kademesiyle de görüşmeleri olan biridir. Ebû Ahmed b. Adî onun hakkında şöyle demektedir: "Yanında çok hadis vardı. İmamlar ondan hadis alırdı. Hadisleri de doğruydı. Ancak Yahya el-Kattân, İbn Sîrîn'inin (ö. 110/729) hadis dışında sebebini bilmediği bir durumdan ötürü ondan hoşlanmadığını nakletmiştir.³⁸ Ebû Hâtim de aynı bilgiyi paylaşmakta ve bu sebebin Humeyd'in sultanlarla görüşmelerde bulunması olduğunu açıklamaktadır.³⁹ Dolayısıyla bu gibi yaklaşımların Ahmed b. Hanbel'den önceki dönemde de bir kısım âlimler tarafından sergilendiği zihinde tutulmalıdır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki; devlet kademesindeki üst düzey görevlilerle görüşmelerinden dolayı râvinin cerh edilmesi ilmî açıdan uygun bir yaklaşım olarak görülmesi de böyle bir teâmülün âlimler arasında var olduğu düşünülebilir.

2.2. Münekkidin Râviyi ve Beldesini En İyi Bilenlerden Olması

Ahmed b. Hanbel, râvilerin cerhinde, münekkidin ilgili râviyi ve beldesini en iyi bilenlerden biri olmasını önemsemektedir. Nitekim kendisine Katan b. Abdullah⁴⁰ isimli bir râvi için danışıldığında, ondan Muğîre'nin rivayette bulunduğunu ancak kendisini tanımadığını söylemiştir. Cerîr'in (ö. 188/804) onun hakkında olumsuz ifadeler kullandığı hatırlatıldığında ise tekraren bilmediğini ifade etmiş fakat Cerîr'in söz konusu râviyi ve beldesini en iyi bilenlerden biri olduğuna dikkat çekmiştir.⁴¹ Ahmed b. Hanbel'in ifadeleri onun, münekkidin râviyi ve beldesini en iyi bilenlerden biri olması durumunda cerhine itibar ettiğini düşündürmektedir.

2.3. Râvinin, Mensubu Olduğu Bidat Mezhebin Propagandasını Yapması

Ahmed b. Hanbel'e göre bidat mezhep mensubu râvilerden, mezhebinin propagandasını

³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/406.

³⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/230.

⁴⁰ Katan b. Abdullah, kendisinden sadece Muğîre b. Muksim'in rivayette bulunduğu bir râvidir. Dolayısıyla onun hadis rivayetiyle bilinen isimlerden olmadığını söylemek mümkündür. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarâbâd; Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmâniyye, ts.), 7/189

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 78.

yapmaması şartıyla hadis alınabilir. Nitekim kendisinden Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebî Revvâd isimli râvi hakkında bilgi istendiğinde, Ahmed b. Hanbel onun mürcî olduğunu, hakkında babasının itikadına menfi tesir ettiği ve hocası İbn Uyeyne'den nefret ettiğine dair tenkitler gelse de, mezhebinin propagandasını yapmadığı için kendisinden hadis yazdığını belirtmektedir.⁴² Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında "Mürcîdir. Salihtir. Tespit konusunda diğerleri gibi değildir. İrcâ konusunda aşırılıkları vardır" şeklinde ifadeler kullandığı da nakledilmektedir.⁴³

Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebî Revvâd, Yahya b. Maîn ve Nesâî' tarafından tevsîk edilse de Ebû Dâvud (ö. 275/889), Yakup b. Süfyân ve İbn Ebî Meryem onun mürcîlik propagandası yaptığını ifade etmektedirler. Hatta Ebû Dâvud, onun Mürcîlerin önde gelenlerinden biri olduğunu ve Horasanlıların ondan hadis rivayet etmediğini belirtmektedir. Dârekutnî (ö. 385/995) de onun hadisleriyle ihticac edilemeyeceğini söylemektedir.⁴⁴

Abdülmecîd b. Abdülazîz'in ircâ konusundaki aşırılıkları Ahmed. B. Hanbel tarafından da onaylanmış, üstüne bir de bazı âlimlerce dâî olmakla tenkit edilmiştir. Bununla birlikte o, ibadetlere düşkünlüğü, hafızasının ve ilminin kuvvetliliği ile de tanınmaktadır.⁴⁵ Çoğunluk tarafından Mürcîlik ile tenkit edilmesi, Ebû Dâvud ve diğerlerinin dâî olduğuna dair ifadeleri ile babası Abdülazîz b. Ebî Revvâd'ın da akidesine zarar vermesi bir araya getirildiğinde, mezhebin propagandasını yaptığı ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in burada hocası ile Yahya b. Maîn'in ondan rivayet etmesinden mi, yoksa ibadete düşkünlüğü sebebiyle mi hadis almayı tercih ettiğini bilemiyoruz. Ancak Ahmed b. Hanbel'in ircâ konusunda aşırı tutumunu bildiği halde ondan hadis alması, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Dolayısıyla *el-İlel*'deki râvi değerlendirmelerini tetkik ederken, Ahmed b. Hanbel'in bidat mezhebe mensup olmasına rağmen hadis almayı tercih ettiği râviler hakkında temkinli olmak gerekmektedir. Bu durum, aynı zamanda dâîlik ile tenkit edilen ve bu yüzden rivayetler kabul edilmeyen râviler hakkındaki cerh ta'dîllerin de tartışmalı olduğunu göstermektedir.

Âlimlerin geneli, bidat mezhep mensubu râvilerden, dâîlik yapmadıkları sürece hadis kabul edilebileceği, ancak mezheplerinin propagandasını yapmaları durumunda reddedileceği görüşündedir. Bir grup âlim ise mezhebinin propagandasını yapsın veya yapmasın mezhebinin çıkarları için veya mezhep taraftarları lehine yalan söylemeyi helal görmedikçe hadislerin kabul edileceğini savunmaktadır.⁴⁶ Çoğunluk tarafından kabul gören yaklaşımın pratikte istisnalarının bulunup

⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 124.

⁴³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 8/144.

⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 8/144-145; 6/591 vd.; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 18/271 vd.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 8/144-145.

⁴⁶ Ebû Amr Takıyyüddîn İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010/1431), 167.

bulunmadığı yapılacak kapsamlı araştırmalarla tespit edilecektir. Ancak râvinin mezhebinin propagandasını yapıp yapmadığı da son tahlilde ictihad ile belirlenecek bir husustur. Burada Ahmed b. Hanbel'in söz konusu râvinin dâilik yapmadığına kanaat getirmiş olması da muhtemeldir. Nitekim Buhârî de dâilik yapan râvilerle ihticac ettiği için tenkit edilmiş, ancak Irâkî (ö. 806/1404), onların dâi olmadığını ileri sürerek Buhârî'yi müdafaa etmiştir.⁴⁷ Hulasa, bidat mezhebe mensup bir râvinin, mezhebinin görüşlerini kimseyle paylaşmama, mezhebi dışında ikinci bir kişiyle paylaşmaması imkân dâhilinde olmadığı için, ehl-i bidatten hadis almak için ileri sürülen dâi olmama şartının pratikte uygulamaya imkânı da tartışmalıdır.

3. Râvilerin Ta'dîlinde Dikkate Aldığı Hususlar

Ahmed b. Hanbel'in râvilerin ta'dîli hususunda dikkate aldığı bazı hususları şöyle açıklayabiliriz:

3.1. Sikanın Meçhul Râviden Rivayetini Ta'dîl Olarak Kabul Etmesi

Sika râvinin meçhulden rivayetinin ta'dîl anlamına gelip gelmediği konusunda gerek fıkıh gerek hadis âlimleri arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Âlimler, sika râvinin meçhulden rivayetiyle râvi hakkındaki cehaletin ortadan kalkmasını dikkate almışlar ancak sikanında zayıf râviden rivayetinin mümkün olduğunu veya sikanın râvideki zafiyeti her zaan bilemeyeceği ihtimalini de düşünerek bu rivayetin ta'dîl anlamına gelmediğine hükmetmişlerdir. Dolayısıyla sikanın meçhulden rivayeti râvideki cehaleti kaldırmakta ancak adaleti ispat edememektedir. Bazı âlimler de "sika râvi eğer onda bir cerh tespit etseydi elbette açıklardı" şeklinde bir gerekçeyle sikanın meçhulden rivayetini ta'dîl olarak değerlendirmişlerdir. Kimileri de sikanın yalnızca adalet sahibi kimselerden rivayette bulunması durumunda, meçhulden rivayetinin ta'dîl olduğunu, aksi halde ta'dîl anlamına gelmeyeceğini savunmuşlardır.⁴⁸

Ahmed b. Hanbel'den bu konuda gelen nakiller, onun sikanın meçhulden rivayeti konusunda iki farklı yaklaşımı olduğunu göstermektedir. Geride "Kendi İctihadını Esas Alması" başlığında açıklandığı üzere Ahmed b. Hanbel'in hocası Yahya el-Kattân'ının veya âlimlerin değerlendirmelerine muhalif tespitlerde bulunması, onun sikanın rivayetini mutlak anlamda ta'dîl olarak değerlendirmedeğini göstermektedir. Zira orada hocası Yahya el-Kattân'ın hadis aldığı râvi meçhul değildir ancak zayıf bir râvidir. Ahmed b. Hanbel de zayıf olduğu için ondan hadis almamıştır.⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, Şube, Sevrî ve Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797) gibi âlimlerin kendisinden rivayette bulunduğu Kays b. Rebî'den de

⁴⁷ Bk. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Muhammed Avvâme (Medine: Dâru'l-Yüsrâ, 1437/2016), 4/126, 127.

⁴⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 164-166; Ebû Abdullah Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket alâ Mukadimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynü'lâbidîn b. Muhammed (Riyad: Advâu's-Selef, 1419/1998), 3/369; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/68 vd.

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27/219 vd.

hadis almamış, onun hadiste gevşek olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰

Yukarıdaki örneklerde sikanın zayıf râviden rivayeti söz konusudur. Böyle durumlarda sikanın rivayeti âlimlerce tadil olarak kabul edilmemektedir.⁵¹ Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in sikanın zayıf râviden rivayeti karşısındaki yaklaşımından hareketle onun sikanın meçhulden rivayetini ta'dil olarak kabul ettiğini söylemek zor görünmektedir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'in, sikanın meçhul râviden rivayetini ta'dil olarak kabul ettiğini gösteren nakiller de bulunmaktadır. Mesela onun, İmam Malik'in sadece sika râvilerden rivayet ettiğini dolayısıyla onun rivayette bulunduğu râvinin hüccet olduğunu ve böyle kimselerin cerh edilemeyeceğini söylediği ifade edilmektedir.⁵² Ebû Dâvud Ahmed b. Hanbel'e, Abdurrahman b. Mehdî'nin meçhul birisinden rivayette bulunması durumunda hadisin hüccet olup olmadığını sormuş ve karşılığında müspet cevap almıştır.⁵³ Bu açıklamalar da Ahmed b. Hanbel'in sikanın meçhulden rivayetini ta'dil olarak değerlendirdiğini göstermektedir. İbn Receb de bu konuda iki farklı görüş nakledilmiş olsa da mevcut delillerden hareketle Ahmed b. Hanbel'in, sikanın rivayetini ta'dil olarak benimsediğini ifade etmektedir.⁵⁴

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle kesin olarak ifade etme imkânı olmasa da, Ahmed b. Hanbel'in sikanın meçhulden rivayetini ta'dil olarak kabul ettiğini gösteren misallerin kuvvetli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak burada dikkat çeken diğer husus, Ahmed b. Hanbel'in "sikanın meçhulden rivayeti ta'dil ifade etmez" şeklinde ehl-i hadis ve diğer âlimlerce genel kabul gören kaideye pratikte muhalif hareket etmiş olmasıdır. Bu durum bize aynı zamanda cerh ta'dil ile ilgili âlimler arasında küllî kaideler olarak kabul edilen hususların pratikte aynıyla tatbik edilmediğini de göstermektedir. Dolayısıyla senesinde meçhul râvilerin bulunduğu ferd rivayetler karşısında temkinli hareket etmek gerekmektedir. Râvinin cehaleti kendisi için bir cerh faktörü olmasa da adaletini ispat eden bir durum da değildir. Dolayısıyla bizce sikanın meçhulden rivayeti konusunda isabetli olan yaklaşım tevakkuftur.⁵⁵

3.2. Râvinin Bidat Mezheplerden Birine Mensup Olması

⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/469-478; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 24/25-36.

⁵¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/36; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 89; Ebûbekir er-Râzî el-Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1414/1994), 3/138, 152.

⁵² İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, 1/376, 377.

⁵³ Ebû Abdullah İbn Esed eş-Şeybânî, *Süâlâtü Ebî Dâvud li'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi Cerhi'r-rüvât ve ta'dilihim*, thk. Ziyad Muhammed (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1993), 198.

⁵⁴ İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, 1/376, 377.

⁵⁵ Sikanın meçhulden rivayetine dair bilgi için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 89-92; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 4/70, (Muhakkikin 1 numaralı dpn.); Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd, *Keyfe tekûnu muhaddisen* (Riyad: Dâru't-Tevhîd, 1440/2019), 3/11 vd.; Mahmud el-Hamş, *Ruvâtü'l-hadis ellezîne sekete aleyhim einmetül-cerh ve't-ta'dil beyne't-tevsik ve't-techîl* (Riyad: Dâru'l-Emânî, 1407/1987).

Ahmed b. Hanbel, propaganda yapmamak şartıyla bidat bir mezhebe mensup veya aykırı görüşlere sahip râvilerden güvenilir olmaları durumunda hadis yazılabileceğini ifade etmektedir.⁵⁶ Nitekim o, Cehmiyye, Kaderiyye ve Mürcie gibi bidat mezheplere mensup oldukları için âlimler tarafından cerh edilen bazı isimlerden hadis almaktan çekinmemiştir. Diğer bir ifadeyle, sadece bidat bir mezhebe mensubiyeti, cerh için yeterli sebep olarak değerlendirmemiştir. Mesela Şîlik ile itham olunan Sâlim b. Ebû Hafsa ve Telîd b. Süleyman'dan hadis rivayet etmekte bir beis görmemiştir.⁵⁷ Oysa Sâlim b. Ebû Hafsa'nın biyografisine bakıldığında Yahya b. Saîd, Nesâî ve İbn Mehdî gibi isimlerin Şîî olmasından kaynaklı kendisinden hadis almadığı görülmektedir.⁵⁸ Buradan hareketle Ahmed b. Hanbel'in bir râvinin ta'dîlinde güvenilirliği öncelediğini, buna mukabil râvinin dâî olmaması şartıyla salt bidat bir mezhebe mensup olmasını cerh sebebi olarak değerlendirmedeğini söylemek mümkündür.

Ahmed b. Hanbel'in mürcî olmasına rağmen güvenilir olduğu için Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebî Revvâd'den hadis aldığı yukarıda açıklanmıştır. Bu konuda misal olarak zikredilebilecek bir diğer isim Sevr b. Yezîd'dir. Kaderî mezhebine mensup olan Sevr, Ahmed b. Hanbel tarafından hadis konusunda tevsîk edilmiştir.⁵⁹ Yine Ahmed b. Hanbel, kendisine Hasan b. Sâlih'in durumu sorulduğunda, onun bazı muhalif görüşleri benimsemesine rağmen sika bir râvi olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰ Ahmed b. Hanbel'in bu yaklaşımları onun hadis rivayetinde güvenilirliği esas aldığı, râvinin bidat bir mezhebe mensup veya bazı muhalif görüşlere sahip olmasını, hadis almaya engel teşkil edecek bir durum olarak değerlendirmedeğini göstermektedir.⁶¹

Sonuç

Bazı ricâl kaynakları ile *el-İlel* merkezli yaptığımız araştırma sonucunda Ahmed b. Hanbel'in fiske, yalancılık veya sikaya muhalefet ve hafıza bozukluğu gibi ittifakla kabul edilen hususlar dışındaki bazı râvi değerlendirmelerinde etkili olduğu düşünülen bir takım hususlar tespit edilmiştir. Öncelikle Ahmed b. Hanbel, cerh ta'dîl faaliyetini gybet kapsamında değerlendirmedeğini, bunu dîni bir maslahat olarak kabul ettiği için, râvi durumlarını paylaşmaktan çekinmemiş ve sahip olduğu tecrübelerini talebelerine

⁵⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 128.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 91, 115.

⁵⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, 3/343.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 115. Ahmed b. Hanbel'in hadis aldığı bidat mezheplere mensup râviler hakkında geniş bilgi için bk. Ebûbekir b. et-Tayyîb el-Kâfi, *Menhecü'l-İmam Ahmed b. Hanbel fî't-tâ'il ve eseruhû fî'l-cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005), 600 vd.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*, 114. Hasan b. Salih hakkındaki görüşler için bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâirarti'l-Meârif, 1326/1908), 2/285 vd.

⁶¹ Konuyla ilgili bilgi için bk. Yusuf Güneş, *Hadis Usûlü Açısından Bid'at Ehli Râviler Ve Rivâyetlerinin Değeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999); Zehra Özdemir, *Hadis Usûlünde Ehl-i Bid'at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

ve ilgililere aktararak bu alanda önemli katkılar sunmuştur. Nitekim bütün ricâl eserlerinde râviler hakkında onun değerlendirmelerine mutlaka yer verilmesi de bunu göstermektedir.

Ahmed b. Hanbel, râvilerin durumlarını tespit etme noktasında araştırmaya, tecrübeye ve delile dayalı değerlendirme yapmaya özen göstermektedir. Bu bağlamda *el-İlel*'inde haklarında bilgi sahibi olmadığını söylediği râvi adedi azımsanmayacak düzeydedir. O, bir râvinin hocaları veya diğer münekkitler tarafından tevsik edildiğini bilmesine rağmen âlimlerin tevsikini teyit edecek bilgilere ulaşmak için araştırma yapmayı ihmal etmemiştir.

Ahmed b. Hanbel, âlimler tarafından cerh ta'dîl konusunda mutedil olarak nitelendirilmektedir. Ancak bunun mutlak bir değerlendirme olduğunu söylemek zordur. Her ne kadar eserlerde onun mutedil olduğunu gösteren örnekler bulunsa da, mihne olayının etkisiyle Ali b. el-Medînî'ye olan tavrı, devlet kademesindeki üst düzey bürokratlarla görüşmelerde bulunan sika râvilerden hadis almaması, bunun yanında bidat konusunda aşırılığı bilinen hatta dâilik yaptığı tespit edilen kimselerden genele muhalif hareket ederek hadis almakta bir sakınca görmemesi gibi hususlar da, onun hem müteşeddid hem de mütesahil olduğunu gösteren örnekler olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in mutedil olması diğer münekkitlere kıyasla izafi bir nitelemedir.

Râvilerin durumları hakkında önceki âlimlerin ve hocalarının tespitlerini dikkate alan Ahmed b. Hanbel'in, râvilerin tenkidi konusunda teslimiyetçi bir mukallit olmadığı görülmektedir. Zira hocalarının veya kendinden önceki âlimlerin cerh veya ta'dîl ettiği kimi râviler hakkında muhalif değerlendirmelerde bulunabilmekte, kendi tecrübelerini esas alabilmektedir.

Ahmed b. Hanbel, İslam tarihinin en sıkıntılı zaman dilimlerinden biri olan Mihne döneminde yaşamış ve o dönemin sıkıntılarını bizzat müşahede etmiştir. Yaşadıklarının onun râvi değerlendirmelerinde ne derece etkili olduğu daha kapsamlı çalışmalarla ortaya konulacaktır. Ancak *el-İlel*'indeki yaklaşımlarına bakılırsa o, güvenilir olsun veya olmasın devlet kademesindeki bürokratlarla bir şekilde irtibatı bulunan râvilerden hadis almayı uygun görmemiştir. Şüphesiz Ali b. el-Medînî örneğinde olduğu gibi halkul-Kur'ân meselesindeki olumsuz tutumların râvi değerlendirmelerine etkisi inkâr edilemez. Ancak ehl-i sünnet olduğu ve Mutezile ile mücadele ettiği bilinen ama aynı zamanda devletin üst düzey görevlisi olan İbn Eksem'le bağlantısı olanlardan hadis almamasında, kendinden önceki âlimler arasında yerleşmiş bu yöndeki teâmülün de etkisi olma ihtimali vardır. Her halükarda Ahmed b. Hanbel'in Mihne döneminde yaşamış râviler hakkındaki değerlendirmeleri karşısında temkinli olmak gerekmektedir.

Sikanın meçhul râviden rivayeti konusunda âlimler tarafından genel kabul gören yaklaşım, bu rivayetin ta'dîl anlamına gelmediği şeklindedir. Ahmed b. Hanbel'in bu konuda nasıl bir tutum içinde olduğu ile ilgili farklı nakiller bulunsa da, onun sikanın meçhulden rivayetini ta'dîl olarak kabul ettiğini gösteren bilgilerin daha kuvvetli olduğu söylemek mümkündür. Burada Ahmed b. Hanbel'in âlimler

arasında genel kabul gören kaideye muhalif hareket ettiğini söylemeden önce, onun bu yaklaşımında, sika olan ismin, zayıf râviden rivayet etmeyen bir kimse olmasının etkili olabileceğini de dikkate almak gerekmektedir.

Ehl-i bidat olarak nitelenen râvilerden hadis alma konusunda âlimlerin benimsediği genel tavır, söz konusu râvinin güvenilir olmasıyla birlikte mezhebinin dâîliğini yapmamasıdır. *el-İlel'* de Ahmed b. Hanbel'in bu konuda teâmüle göre hareket ettiğini gösteren misaller bulunmaktadır. Bununla birlikte onun mezhebinin dâîliğini yaptığı bilinen ve âlimlerin geneli tarafından rivayetleri reddedilen râvilerden de hadis almakta sakınca görmediğini gösteren misaller de mevcuttur. Söz konusu örnekler, Ahmed b. Hanbel'in bu konuda mütesâhil davrandığını akla getirirse de, bir râvinin mezhebinin görüşünü ikinci kişilerle paylaşmamasının pratikte mümkün görünmemesi dikkate alındığında, dâîlik te yapsa güvenilir olduktan sonra o râviden hadis alınması pek de yadırganacak bir durum olmasa gerektir. Zira bu konudaki örnekler de Ahmed b. Hanbel'in hadis rivayetinde râvinin güvenilirliğini öncelediğini göstermektedir. Kaldı ki bu hususta Buhârî gibi isimler dahi tenkitten kurtulamamıştır. Araştırmanın sonuçlarına dair son olarak ifade etmek gerekirse, bu çalışma ile cerh tadil konusunda âlimlerin geneli tarafından benimsenen küllî kaidelerin pratikte her zaman uygulama imkânının bulunmadığı, münekkitlerin de vakıya ve kendi tecrübelerine uygun hareket ettikleri anlaşılmıştır. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel de dâhil olmak üzere münekkitlerin râviler hakkındaki değerlendirmelerine kapsamlı araştırmalar sonrasında mantıksal çıkarımlarla yaklaşmak gerekmektedir. Bu bağlamda münekkitlerin râvi değerlendirmelerinde benimsedikleri metotlar ile etkilendikleri tecrübelerin tespitine dair yapılacak kapsamlı çalışmalar önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'l-Mervezî*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1408/1988.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-İlel ve marifetü'r-ricâl rivayetü'bnihi Abdullah*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed. 2. Basım. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001.
- Şahyar, Ataullah. "Bid'at Ehlerinden Hadis Rivayeti Kapsamında Mihne Sürecinin Cerh ve Ta'dile Etkisi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24 (Aralık 2013), 29-57.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifü'l-Osmâniyye, ts.
- Cezâirî, Tâhir b. Muhammed. *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1430/2009.
- Çelik, Abdullah. "Ahmed b. Hanbel ve Kitâbü'l-İlel ve Marifetü'r-Ricâl'inin İlel İlmindeki Yeri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Haziran 2017), 89-108.

- Ebû Bekir b. Tayyib. *Menhecü'l-İmam Ahmed fi't-ta'lîl ve eseruhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005.
- Ebû Sehl Muhammed b. Abdirrahman el-Miğrâvî. *Mevsûatü mevâkifi's-selef fi'l-akîde ve'l-menheci ve't-terbiye*. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vdğr. *Mevsûa akvâli'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadîs ve ilelih*. 4 Cilt. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997.
- el-Cessâs, Ebûbekir er-Râzî. *el-Füsûl fi'l-usûl*. 4 Cilt. 2. Basım. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1414/1994.
- Gürler, Kadir. "Cerhin Gıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004), 34-48.
- Hâkim Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. thk. es-Seyyid Mu'zam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397/1977.
- Hâlid er-Ribât – Seyyid İzzet. *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*. 22 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Felâh, 1430/2009.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*. thk. İbrahim Hamdi. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avvâd. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. thk. Yahya Muhtar. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1988.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952.
- İbn Esed Eş-Şeybânî, Ebû Abdullah. *Süâlâtü Ebî Dâvud li'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi Cerhi'r-rivât ve ta'dilîhim*. thk. Ziyad Muhammed. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1993.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaatü Dâirarti'l-Meârif, 1326/1908.
- İbn Hacer. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1422/2002.
- İbn Hacer. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhamed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Receb El-Hanbelî Zeynüddin Abdurrahman. *Şerhu İleli't-Tirmizî*. thk. Hemmâm Abdurrahim. 2 Cilt. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn. *Mukaddimetü İbni's-Salâh*. thk. Ebû Abdurrahman Salâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010/1431.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/75-78. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Mahmud el-Hamş. *Ruvâtü'l-hadîs ellezîne sekete aleyhim eimmetül-cerh ve't-ta'dîl beyne't-tevsîk ve't-techîl*. 2. Basım. Riyad: Dâru'l-Emânî, 1407/1987.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemalüddin. *Tehzîbü'l-kemâl*. thk. Beşâr Avvâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.

- Muhammed Halef Sellâme. *Lisânü'l-muhaddisîn*. yy. 5 Cilt. 1438/2017.
- Muhammed Sadık Özbek. *Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sehâvî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr. *Fethu'l-muğîs bi-Şerhi Elfıyet'il-hadîs*. thk. Ali Hüseyin. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sehâvî. *el-Mütekellimûne fi'r-ricâl*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1410/1990.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. *Tedribü'r-râvî fi şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Muhammed Avvâme. Medine: Dâru'l-Yüsrâ, 1437/2016.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed. *el-İlelü's-sağîr*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Du'âfâu'l-kebîr*. thk. Emin Kal'aci. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Güneş, Yusuf. *Hadis Usûlü Açısından Bid'at Ehli Râviler Ve Rivâyetlerinin Değeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım. 2014.
- Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006, 9/432-435.
- Zehebî. *Zikru men yu'temedu kavluhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. (Erbe'u resâil fi 'ulûmi'l-hadîs'in içinde). 5. Basım. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1990.
- Özdemir, Zehra. *Hadis Usûlünde Ehl-i Bid'at Problemi ve Uygulamadaki Yansımaları*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin. *en-Nüket alâ Mukadimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynü'lâbidîn b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Advâu's-Selef, 1419/1998.

Ahmed b. Hanbal's Some Approaches About Jarh and Tadil

Dr. Fatih ÇİMEN

Extended Abstract

The science of jarh tadil was the most effective and lasting measure developed in terms of solving the problem of reliability in terms of narration and text, which hadiths encountered in the historical process, other than recording the sunnah. Ahmed b. Hanbal (d 241/855), who is regarded as one of the important names of the science of hadith, examined the situation of the narrators who were engaged in hadith narration like other hadith scholars in his time, and he explained his experiences and evaluations about many narrators either through the narration or through his teachers himself or through observation. and his work named *mariftü'r-ricâl*. Ahmad b. Hanbal is like a reliable advisor in her own time and in the following period, as well as in the science of hadith, about the status of narrators. As a matter of fact, when her works of jarh tadil are examined, it is seen that the transfers made from her are quite high.

Today, in order to determine the health status of hadiths in terms of script, critics' evaluations of narrators are taken as basis. In this context, there is no need to explain the importance of their explanations about the situation of the narrators. Another issue that is as important as this is to know the unique approach of critics to the issue of jarh tadil. Therefore, the determination of the approach of Ahmed b Hanbal, who is one of the leading names in the jarh and amendment, regarding the criticism of the narrators is important in terms of understanding the definitions and terms of the jarh amendment he uses about the narrators.

First of all, Ahmed b. Hanbal did not hesitate to share his narrators' status as he did not consider the jarh tadil activity within the scope of backbiting and he accepted it as a religious affair and made important contributions in this field by transferring his experiences to his students and concerned people. Ahmed b Hanbal takes care to make an assessment based on research, experience and evidence in order to determine the situation of the narrators. In this context, the number of narrators that al-Ilel says that she does not have information about them is substantial. Although she knew that a narrator was promoted by her teachers or other critics, she did not neglect to conduct research to find information that would confirm the creed of scholars.

Ahmed b. Hanbal is considered by scholars to be conservative regarding jarh tadil. However, it is difficult to say that this is an absolute assessment. Although there are examples showing that he is moderate in the works, his attitude towards Ali b al-Medînî with the effect of the mihne incident, he did not receive hadiths from sika narrators who had interviews with high-level bureaucrats at the state level, and in addition to those who were found to be excessive in terms of bida, Issues such as the fact that he sees no harm in taking hadith by acting in opposition can be regarded as examples showing that he is both mutual and consensual. Therefore, Ahmed b. Hanbal's mildness is a relative description compared to other critics.

Considering the findings of previous scholars and teachers about the situation of the narrators,

Ahmad b. It is seen that Hanbal is not a submissive mutalat about the criticism of narrators. Because she can make dissenting evaluations about some narrators that her teachers or previous scholars have made or taught, and she can base her own experiences.

Ahmed b. Hanbal lived in the period of Mihne, one of the most troubled times in Islamic history, and he personally observed the troubles of that period. The extent to which her experiences are effective in her narrators' evaluations will be revealed through more comprehensive studies. However, according to her approach in al-Ilel, she did not find it appropriate to take hadiths from narrators who had some kind of contact with bureaucrats at the state level, whether they were reliable or not. Undoubtedly, as in the example of Ali b al-Medîni, it cannot be denied that the negative attitudes in the issue of Halkul-Quran affect the narrators' evaluations. However, there is a possibility that this direction settled among the scholars before him may also be influenced by the fact that he was not taken hadith from those who were known to be Ahl as-Sunnah and struggled with Mutazila, but who were also affiliated with Ibn Eksem, who was also a high-level official of the state. In any case, Ahmed b. It is necessary to be cautious against Hanbal's evaluations about the narrators who lived during the Mihne period.

The generally accepted approach by scholars regarding the narration of a reliable narrator from an unknown narrator is that this narration does not mean tadil. Although there are different reports about the attitude of Ahmad b Hanbal on this issue, it is possible to say that the information showing that she accepts the narration of the reliable narrator from the unknown as tadil is stronger. Before mentioning that Ahmad b Hanbal acted against the generally accepted rule among scholars, it should also be taken into account that the reliable narrator being a person who does not narrate a weak narrator might be effective in her approach.

The general attitude adopted by the scholars about taking hadiths from the narrators who are described as Ahl al-bidat is that the narrator in question is reliable but does not make propaganda of her sect. There are examples in al-Ilel showing that Ahmad b Hanbal acted according to the formula. However, there are also examples showing that she did not mind taking hadiths from the narrators who are known to make the propaganda of her sect and whose narrations are rejected by the generalists. Although the examples in question suggest that Ahmad b Hanbal behaved moderately on this issue, considering that it does not seem possible in practice for a narrator to share the opinion of his sect with second persons, it should not be strange to receive a hadith from that narrator after making propaganda. Finally, with this study, it has been understood that the general principles adopted by the general of scholars on jarh amendment do not always have the opportunity to be applied in practice, and that the critics act in accordance with the case and their own experiences.

Keywords: Hadith, Narrator. Ahmed b. Hanbal, Jarh, Tadil.